

UDC 930.85(4-12)

YU ISSN 0350-7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXV

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),
MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,
DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,
SVETLANA M. TOLSTAJA (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),
KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE

2005

predmet je priloga Radu Pajušana i Kornelijua Sava: „Aspekti rumunske štampe u severoistočnom Banatu u 19. i početkom 20. veka“ (Radu Păiușan, Corneliu Sav: *Aspecte ale preseii românești din nord-estul Banatului în secolul al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*), str. 232–238.

Specifičnom temom iz oblasti istorije rumunske pravoslavne crkve bavi se rad Dumitrua Žompana: „U traganju za pojcima u Banatu“ (Dumitru Jompan: *În căutarea cântăreților de strană din Banat*), str. 361–368, a iz domena istorije umetnosti zapažen je prilog Adrijana Negrua: „Marijanske ikonografske teme banatskog baroka“ (*Temele iconografice mariane în barocul bănățean*), str. 107–112. Nekoliko radova bavi se istorijom Vlaha u Crnoj Gori (autori Đuro Batričević i Cvjetko Pavlović), a jedan prilog istorijatom narodnog muzeja u Vršcu (Anica Medaković).

Značajan broj radova posvećen je geografiji, demografiji i turizmologiji Banata (autori: Željko Bjeljac, Saša Kicošev, Vladimir Nikitović i Ana Pandžić).

Svi etnolingvistički radovi u ovom zborniku bave se analizom građe dobijene savremenim terenskim istraživanjima Vlaha severoistočne Srbije. U pitanju su prilozii istraživača vezanih za Balkanološki institut SANU, Beograd: Biljane Sikimić: „Etnolingvistički

pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj 'kumačenje'“ (148–158); „Tradicionalna vlaška kultura danas: Ursătorii“ (261–269); „Vlaška predanja o Žojmariki“ (383–393); zatim Svetlane Ćirković: „Jedan vlaški običaj među Srbima“ (288–294); i Anamarije Soresku: „Boljetin – paradigma samoće“ (Annemarie Sorescu: *Boljetin – o paradigmată a singurătății*), str. 410–423.

Ilustrativan pregled rada književnog časopisa na rumunskom jeziku, „Lumina“ iz Pančeva dao je Joan Baba, aktuelni glavni urednik tog časopisa (Ioan Baba: *Explicatia cauzală minoritară din revista „Lumina“ 1995–2001*), str. 28–40, a pregled i istoriju rumunske književnosti u Vojvodini pored Joana Babe prati i Niku Čobanu. Iscrpan pregled istorije narodne književnosti Rumuna u srpskom Banatu daje Sima Petrović, a iz rumunske narodne književnosti Mirča Taban.

Uprkos neujednačenom naučnom kvalitetu priloga i neredovnosti izlaska iz štampe zbornika radova – desetogodišnja tradicija bilateralnih naučnih skupova „Banat – istorijska i kulturna prošlost“ nametnula se kao nezaobilazno mesto susreta za sve istraživače koji se bave srpsko-rumunskim odnosima, a posebno Banatom. Serija objavljenih zbornika radova sa simpozijuma ovim poslednjim u nizu uspešno nastavlja ovu tradiciju.

Biljana Sikimić

ИКОНИ ОД МУЗЕЈОТ НА МАКЕДОНИЈА

В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*,
изд. Музеј на Македонија, Скопје, 2004, 360 стр. (151 стр. текста,
209 репродукција у колору и 209 црно-белих фотографија)

Колекција икона из Музеја Македоније у Скопљу, са примерцима који дагују од почетка XIV до

средине XX века, недавно је добила своју каталожку обраду, дуго очекивану и вредну пажњу. Викторија По-

повска-Коробар, ауторка поставке и текста каталога, ову публикацију је конциповала по узору на савремене радове исте врсте, опсежне и репрезентативне, у којима је текст делом информативан а делом уско стручан, при чему су експонати репродуковани најпре у колору а потом и црно-бело у умањеном обиму, непосредно уз каталошки текст. У уводном делу В. Поповска-Коробар доноси историјат колекције (стр. 7–9), обавештења о култном значају византијских икона (стр. 11–14), потом и преглед уметности Македоније на бази презентованог и старијег материјала, без научног апарата (стр. 15–23). Колор репродукције 209 примерака и сам каталог главно су језгро књиге (стр. 209–337). Следи регистар изложби (1949–2000), библиографија цитираних радова и речник мање познатих термина

У историјату скопске збирке постоје две кључне претходнице: најпре, Црквени музеј који је између 1935. и 1940. године био смештен у цркви Св. Мине, чији је инвентар остао познат по текстуалном, сачуваном делу каталога Светозара Радојчића, затим и формирање Одеа за средњовековну уметност Музеја и поставка коју је 1985. године осмислила Загорка Расолкоска-Николовска. Највећи број икона овог Музеја сакупљен је у раздобљу од 1956. до 1975. године активностима Републичког завода за заштиту споменика културе. Мањим делом ова збирка је формирана и откупом, а у њој се налазе и иконе привремено уступљене из других установа у Скопљу, Кавадарцима и Прилепу. Садашња презентација у Галерији икона Музеја Македоније уследила је након две деценије дугог посла на њиховој конзервацији. Како ауторка такође у уводу напомиње, износећи критеријуме за селекцију материјала, као и методолошка правила којима

се руководила приликом обраде и публиковања дела фонда, збирка је у садашњем облику конципована 2001. године.

Уз похвале целокупном изгледу публикације, дизајну, квалитету папира и колор репродукција, истовремено и доследно спроведеном истраживању В. Поповске-Коробар, ауторки низа претходних радова посвећених појединим иконама ове колекције, осврнућемо се на извесна питања изречена у јединицама каталога, било стога што нисмо сагласни са закључком, што је уосталом редак случај, или стога што нам се чини да су могућне и додатне напомене.

Питање скупине великих икона из прве половине XVII века које се везују за манастир Лесново, тако, покреће на даља размишљања, истина поново без чврстих закључака. У каталогу који представљамо најпре излази да се три иконе (бр. 67–69) издвајају из лесновске скупине да би им се, на крају, стилске аналогije поново нашле међу истом групом икона (61 и 62), па је као место њихове провенијенције претпостављен овај манастир – стр. 261, 263. Проблем формирања групе лесновских икона, које су необично много сличне одређеним савременим иконама из манастира Слечке и других крајева, а свакако житијној икони св. Ђорђа из Полошког (из 1630. год.), додатно усложњава питање о томе да ли је једна од ових икона (Христа с арханђелима и циклусом Арханђела из 1626. године; бр. 63) у Скопље донета из Леснова или из запустелог Богородичиног манастира Пирога на Злетовштици, северно од Злетова. Тај податак је у другој или трећој деценији XX века забележио В. Р. Петковић. Везивање порекла неколико лесновских икона (старих и „покованих сребром“) за Богородичин манастир Пирог помиње почетком XX века, премда непре-

цизно, и С. Симић (у монографији о лесновском манастиру објављеној 1913, 85). Очито је према томе да је у манастиру Леснову постојала традиција повезивања извесних икона са Пирогом, некада великим и утврђеним манастиром из турског раздобља. Циркулација између ових манастира, о којој сведоче и писани подаци (С. Габелић, 1998, 42, 46), неоспорно је постојала, отуд усмену традицију о провенијенцији поменутих иконе, иако не сасвим поуздану, ипак не можемо одбацити. На другој страни аргументације, пак, стоји и даље прикладност тематике иконе управо за лесновску цркву, било да су сцене на њеном ободу рађене према арханђелским фрескама из средине XIV века или по некој старијој храмовној икони. У вези са материјалом донетим из манастира Леснова запазили смо, такође, да се након чишћења металног окова са иконе св. Гаврила Лесновског, који потиче из 1871. године, може појаснити питање приложника (стр. 335, бр. 204). Добро видљив на репродукцији, запис показује да су оков поручила двојица дародаваца: Јованче Лезовански и („с“) Ика кујунџија. Видљиви су, чини се, и преобилни ретуши на светитељевом лицу. У односу на најстарију лесновску икону, Богородице с Христом из XIV века (бр. 2), донету у Скопље пре Другог светског рата, додајмо и то, која је у овом каталогу са пуно сигурности датована у период 1342–1347. године, задржавамо наше резерве око њеног ближег датовања. Упркос извесним физичким сличностима ликовна, нисмо уверени у поистовећење иконописца са живописцем који је радио у куполи и појединим нижим деловима наоса Леснова (средњи појас олтара и стубаца), превасходно због бољих сликарских квалитета фигура представљених на икони. У сваком случају, овако добра

репродукција иконе нуди могућност њеног бољег сагледавања (карактеристичне су линије паралелне са очним капцима), те једно додатно истраживање и детаљна компарација могу допринети расветљавању овог питања.

Две иконографске омашке поткрале су се у тексту. Не може се прихватити да икона допојасног Христа непознатог порекла, датована у последњу четвртину XV века (бр. 14), приказује Христа као архијереја, што би чак био и јединствено сачувани пример унутар иконописног сликарства. Христовој представи недостаје одговарајућа одећа, нарочито орап, а бела боја химатиона вероватно је последица неке технолошке промене колорита иконе. Исто тако, не стоји изнета претпоставка поводом иконе св. Димитрија на коњу из Враништа код Струге из XVI века (бр. 37) о томе да је иконографски образац код кога је светитељ попрсјем донет фронтално, док његово тело, као и фигура коња у профилу, потиче из критике уметности XV столећа. Бројни светитељи коњаници из старијих епоха насликани су на исти начин, у окрету тела којим јахач зауставља коња. Један од најрепрезентативнијих таквих приказа у Македонији јесте позната фреска арханђела Михаила Предводника Анђела из лунете у нартексу Леснова (1349), чија је замисао увелико ослоњена на иконографију св. Димитрија.

Иста поставка одликује и чувеног прилепског коњаника на стени или и св. Димитрија приказаног на коњу у припрати Трескавца, приближно из истог времена.

Књига о иконама које се чувају у Скопљу доноси знатан број раније необјављеног материјала, чија обрада и репродуковање представљају велики допринос по себи. Овде први пут срећемо читав низ у мањој или већој мери квалитетних дела новијег

раздобља, као што су Успење Богородице из манастира Слечче, поменути св. Димитрије-коњаник из Враништа, Пророк Ноје непознатог порекла, иконе Христових чуда и Богородичиног Акатиста из Св. Димитрија у Битољу и друге (бр. 18, 35, 141, 145–147, 149). Посебан значај, неоспорно, колекцији доносе недавно откривене велике иконе високих квалитета са иконостаса из Марковог манастира, настале на самом почетку XV века – св. Димитрија Милостивог, велелепног арханђела Михаила Страшног Чуvara, Богородице Одигитрије, Христа Сведржитеља и Животодавца и св. Јована Претече (бр. 6–10). Ту су, као непроцењиви експонати, и чувене иконе Христа Спаситеља (1394) и Богородице Пелагонијске са Христом (1422), из Зрза, као и стојеће Богородице с Христом из Бањана,

што је иначе и најстарија икона ове збирке (бр. 3, 11, 1). Због својих изузетних уметничких квалитета поменута зрзанска Богородичина икона недавно је излагана на грандиозној изложби посвећеној позној византијској уметности која је приређена у Метрополитен музеју у Њујорку (2004). Међу овако богатим уметничким материјалом скопске галерије икона у Музеју Македоније, бројем, квалитетом и истраженошћу истичу се, поменимо на крају, и резбарене царске двери са сликаним украсом, из раздобља од XV до средине XIX века (бр. 15, 34, 43, 45, 56, 57, 74, 89, 112 и 173). Важнији део фонда ове велике и вредне збирке, у коме се укупно чува преко 400 икона, може се закључити, трудом В. Поповске-Коробар добио је одговарајућу каталожску обраду и достојну публикацију.

Смиљка Габелић

THE KAPUDAN PASHA HIS OFFICE AND DOMAIN
The Kapudan Pasha his Office and Domain
 (ed. by Elizabeth Zachariadou), Crete University Press, Rethymon, 2002.

Првобитно турска племена, као изданак једне континенталне средине, нису располагала флотом нити су била вична поморству. Поморство је било једна од главних карактеристика држава попут Венеције, Ђенове, Шпаније, које су захваљујући њему изградиле своју моћ на Медитерану. Када у 14. веку долази до јачања османске државе, као један од правца експанзије јавља се и Средоземно море. Освајајући део по део малоазијске обале, нова држава у успону сусреће се са потребом изградње флоте. Почетни кораци османског поморства везани су за крај 14. века – најранији подаци потичу из доба Бајазита

I (1389–1402). Ти напори временом добијају све више на значају да би се у 16. веку Османско царство појавило као права поморска „велесила“. Еволуција везана за преоријентацију ка поморству текла је паралелно са прихватањем тековина који је нови амбијент нудио. Развио се цео систем организације у морнарици појавом чиновна који су постепено укључени у организовани и централизовани систем са капудан-пашом (*kapudan-i deya*) на челу.

Положај капудан-паше на почетку развоја поморства није имао значајну улогу у османском систему власти. Многи људи који нису били